

ΣΠΑΡΤΗ ΜΑΡΑΓΚΟΥ- ΔΡΥΓΙΑΝΝΑΚΗ

Η «ΝΑΠΟΣΥΓΧΩΝΕΥΣΗ» ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΣΤΗΝ ΑΣΚΗΣΗ ΦΙΛΟΡΩΣΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΟΘΩΝΑ (1837-1840)

Η περίοδος ανάμεσα στην πτώση του Armansperg στις αρχές του 1837 μέχρι το 1840 χαρακτηρίζεται από την προσωπική διακυβέρνηση του βασιλιά και την πολιτική υπεροχή του ρωσικού κόμματος. Διάδοχος του Armansperg, ο Ignaz von Rudhart με την επιδοκιμασία της Αυστρίας προκάλεσε σοβαρή αντίδραση εναντίον του εκ μέρους όλων των Ελλήνων. Το γεγονός ότι ήταν ο αντικαταστάτης του Armansperg, τον οποίο είχε τόσο έντονα υποστηρίξει η Μ. Βρετανία προδιέθεσε τη βρετανική διπλωματία εναντίον του. Η θητεία του Rudhart υπήρξε σύντομη όχι τόσο για τους προαναφερόμενους λόγους όσο για τη ρήξη που προκλήθηκε μεταξύ αυτού και του Όθωνα. Έτσι, με την απόλυση του Rudhart άρχισε η περίοδος της απολυταρχίας του Όθωνα, αφού στην ουσία έγινε ο ίδιος πρωθυπουργός, καθώς και η ρωσική υπεροχή με το διορισμό στη θέση του Γραμματέα επί των Εσωτερικών του Γ. Γλαράκη¹, αλλά και γενικότερα η κυριαρχία των Ναπαίων.

Ποια είναι όμως αυτά τα στοιχεία που προσδιορίζουν την τακτική του Όθωνα σαν φιλορωσική; Και πρώτα θα πρέπει να τονιστεί ότι η σύνθεση του υπουργικού συμβουλίου, όχι μόνο δεν αντανάκλασε την ύπαρξη μονοκομματικής κυβέρνησης, αλλά ούτε η πλειοψηφία δεν εκπροσωπούνταν από ρωσόφιλα μέλη. Στο εξαμελές υπουργικό συμβούλιο ήταν μόνο δύο Ναπαίοι, ο Γεώργιος Γλαράκης, Γραμματέας επί των Εσωτερικών, επί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και ο Ανδρόνικος Πάικος², Γραμματέας επί της Δικαιοσύνης.

Έτσι λοιπόν για κάποιον που δε θα γνώριζε την Οθωνική πολιτική η έκφραση «ρωσική υπεροχή» θα μπορούσε να θεωρηθεί παραπλανη-

τική. Στην Ελλάδα όμως ο σχηματισμός εντελώς ομοιογενούς υπουργείου ήταν δυσχερής για τις δυσαρέσκειες που θα μπορούσε να προκαλέσει στις σχέσεις με τις άλλες Δυνάμεις. Η ισορροπία της εκπροσώπησης των κομμάτων στο υπουργικό συμβούλιο διατηρούνταν προσεκτικά από τον Όθωνα, για να μην προκαλείται η εχθρότητα των κομμάτων ή των ξένων Δυνάμεων που τα υποστήριζαν³. Συνεπώς λοιπόν στην πολιτική του όρισε μεικτή διοίκηση υπό την εποπτεία του ανακτοβουλίου.

Όμως, εκείνο που μας επιτρέπει να χαρακτηρίζουμε τη συγκεκριμένη περίοδο σαν περίοδο «ρωσικής ανόδου» είναι ότι η πολιτική που εφαρμόστηκε άφηνε περιθώρια για αποκλίσεις υπέρ του ρωσικού κόμματος. Ο Γλαράκης και ο Πάικος αν και αποτελούσαν το ένα τρίτο του υπουργικού συμβουλίου, ασκούσαν έλεγχο σε τέσσερις κύριους τομείς, της διοίκησης, της παιδείας, των εκκλησιαστικών και της δικαιοσύνης.

Οι λόγοι για τους οποίους ο Όθωνας έδωσε το προβάδισμα στο κόμμα των Ναπαίων ήταν κυρίως τέσσερις. Ο πρώτος λόγος βασιζόταν σε σκοπιμότητες εξωτερικής πολιτικής που είχαν άμεση σχέση με την οικονομική βοήθεια των Δυνάμεων προς την Ελλάδα. Ο δεύτερος προήλθε από τη δυσπιστία του Όθωνα προς τον Armgansperg. Ο τρίτος είχε σχέση με τη λαϊκή υποστήριξη προς το ρωσικό κόμμα και κατ' επέκταση με τη δημοτικότητα του ίδιου του Όθωνα. Ο τέταρτος ήταν οι αντισυνταγματικές αρχές του κόμματος αυτού, καθώς και η δήλωση της επιθυμίας του να ευνοήσει εθνικό σύστημα διακυβέρνησης προπαγανδίζοντας τη Ναποσυχώνευση.

Η Ναποσυχώνευση σαν μια από τις αιτίες που οδήγησαν τον Όθωνα να προσφέρει το «προβάδισμα» στο ρωσικό κόμμα αξίζει να αναφερθεί αλλά και να γίνει μια μικρή προσέγγιση στο θέμα. Επρόκειτο για μια πολιτική κίνηση για την συγχώνευση όλων των κομμάτων. Το θέμα πρόβαλε πρώτα η εφημερίδα *Σωτήρ* και υιοθετήθηκε από την εφημερίδα *Ελληνικός Ταχυδρόμος*.

Δεν είναι τυχαίο το ότι η κίνηση αυτή έγινε τον Απρίλιο του 1837, δηλαδή, σε μια περίοδο που το ρωσικό κόμμα αναζητούσε διεξόδους και προσβάσεις στην εξουσία⁴. Η ιδέα της ενώσεως του Έθνους προβλήθηκε σαν πολιτική ιδέα που θα επέτρεπε στη μοναρχία να συγχωνεύσει όλα τα πολιτικά κόμματα και στο βασιλιά να είναι ο μόνος αρχηγός κάτω από τη σημαία του οποίου θα έπρεπε να συγκαταταχθούν όλοι. Αυτό ήταν το πολιτικό δόγμα της συγχώνευσης⁵.

Σύμφωνα πάντα με τη γνώμη των εμπνευστών της συγχώνευσης, η

διοίκηση του Argmansperg η οποία υπήρξε «αντεθνική, αυθαίρετη και ολέθρια», επέβαλε μετά την απομάκρυσή του τη μεταρρύθμιση του υπουργείου. Για την πραγματοποίηση αυτής της αλλαγής έπρεπε να γίνει το εξής: Ο θρόνος και η κυβέρνηση να συγκεντρώσει γύρω της τους αξιότερους των κομμάτων, να σχηματίσουν μια μερίδα εθνική που θα απορροφούσε σιγά-σιγά όλες τις φατρίες. Μόνο έτσι θα έπαιρνε το δρόμο της η μεταρρύθμιση και θα ενισχύονταν ο θρόνος⁶. Και αυτό γιατί πίστευαν πως οι φατρίες και τα κόμματα ήταν τα μέσα που μεταχειριζόνταν οι ξένες διπλωματίες, για να εξασθενούν τη θέληση του βασιλιά και να επιβάλλουν τους δικούς τους όρους. Για να γίνει λοιπόν εύκολο το έργο της συγχώνευσης θα έπρεπε ο βασιλιάς να διορίσει νέους υπουργούς και να σχηματίσει μια νέα κυβέρνηση από ομοιογενή στοιχεία, με την έννοια ότι τα άτομα αυτά απαγκιστρωμένα από τις φατρίες, θα ήταν πιστά στην ένωση υπό τη βασιλική αιγίδα⁷.

Ο *Σωτήρ* και ο *Ελληνικός Ταχυδρόμος* έδωσαν μεγάλη δημοσιότητα στο θέμα αυτό και το παρουσίασαν σαν «κίνηση» με λαϊκή βάση που την επιδοκίμασαν πολλοί στην πρωτεύουσα και στις επαρχίες του κράτους. Εγκωμιαστικές επιστολές και ψηφίσματα που είχαν συνταχτεί από δημοτικά και επαρχιακά συμβούλια δημοσιεύονταν, καθώς και διαβεβαιώσεις από αποστολές αντιπροσωπειών προσωπικά στον ίδιο το βασιλιά για την αφοσίωσή τους στη συγχώνευση. Επιπλέον οι οπαδοί της συγχώνευσης διεκήρυσσαν πως ο βασιλιάς είχε υιοθετήσει την κίνηση αυτή. Η μη πραγματοποίησή της οφείλονταν ωστόσο σε δύο κυρίως λόγους:

α) Στην διστακτικότητα του βασιλιά να απομακρύνει από τα υπουργεία ανθρώπους που διόρισε πριν από δύο μήνες και που δεν θα τους ήταν ευχάριστη η πτώση ή η μετάθεσή τους, και

β) στις «ξένες ραδιουργίες» που έβρισκαν πάντα τον τρόπο να παραλύουν τις αποφάσεις του βασιλιά⁸.

Ο *Σωτήρ* εμέμφετο τη βασιλική εξουσία για την αδυναμία της και θεωρούσε ασυγχώρητο να βλάπτονται τα συμφέροντα του έθνους και του θρόνου, επειδή η «λεπτότητα των βασιλικών αισθημάτων» ενοχλούνταν από τη μετάθεση ή την παύση μερικών υπουργών. Υπονοώντας ότι ο Όθωνας δε διέφερε από ένα κοινό άτομο εφόσον θυσιάζει την ευτυχία του λαού χάριν των αισθημάτων του, προσπαθούσε να τον ενθαρρύνει υπέρ κάποιων δραστικών αποφάσεων. Ως προς το δεύτερο λόγο,

όταν ο «τάδε» διπλωμάτης είχε τη δύναμη να δημιουργεί ή να υποστηρίζει γραμματείς στη θέση τους τότε δε βασιλεύει ο Όθωνας στην Ελλάδα, αλλά την κυβερνά εκείνος ο διπλωμάτης στον οποίον παραχωρούνταν αυτή η επιρροή. Ο υπουργός που υποστηριζόταν στη θέση του από την ξένη προστασία δεν ήταν πλέον αντιπρόσωπος της κοινής γνώμης του έθνους, αλλά ο αντιπρόσωπος των συμφερόντων ξένης Δυνάμεως.

Στο φύλλο του *Σωτήρος* της 27ης Ιουνίου/9ης Ιουλίου 1837 απευθύνονταν έκκληση προς το βασιλιά, από την ανάγνωση της οποίας συμπεραίνει κανείς ότι ο Όθωνας δέχτηκε πιέσεις από υπουργούς του, μέλη της Ναποσυχώννευσης, για να πραγματοποιήσει τις προτεινόμενες μεταβολές. Όμως, η αναμενόμενη διατάραξη της κυβερνητικής και διοικητικής ιεραρχίας ήταν η αιτία που έκανε επιφυλακτικό τον Όθωνα' ως προς την εφαρμογή των που πρόβλεπε η Ναποσυχώννευση.

Σύμφωνα με τον Piscatory, εμπνευστής της ιδέας ήταν ο Γάλλος φιλέλληνας Graillard. Φαινομενικός αρχηγός της ήταν ο Σκούφος ο εκδότης του *Σωτήρος*, ενώ πραγματικός ηγέτης ήταν ο Lehmaier, Βαυαρός εκδότης του *Ελληνικού Ταχυδρόμου* που είχε στενές σχέσεις με την αυλή¹⁰. Έτσι, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι το ρωσικό κόμμα είχε υποστηρικτές από το γαλλικό καθώς και τη βασιλική αυλή, παρά τις δηλώσεις του Όθωνα. Η αποδοχή της συγχώνευσης από τους βασιλικούς κύκλους θεωρούνταν απολύτως δικαιολογημένη, δεδομένου ότι η «κίνηση» αυτή μπορούσε να υλοποιήσει παλιές επιθυμίες του Όθωνα, σύμφωνα με τις οποίες η μελλοντική πολιτική του απέναντι στα κόμματα προσδιοριζόταν από τη δημιουργία ενός μοναδικού εθνικού ελληνικού κόμματος με επίκεντρο το πρόσωπο του βασιλιά. Στο σχηματισμό εθνικού κόμματος τον ενθάρρυνε και η ίδια η Αμαλία για να μπορέσει να κυβερνήσει απαλλαγμένος από τις υπερβολές και τις ίντριγκες των κομμάτων χωρίς περιορισμούς¹¹.

Έτσι μπορούμε να θεωρήσουμε βέβαιο ότι η «κίνηση» υποστηρίχτηκε και από τον Όθωνα με τρόπο τουλάχιστον διακριτικό και να υποθέσουμε ότι ήταν μια από τις αιτίες του φιλορωσισμού του, αφού αυτή:

α) χρησιμοποιούσε την απολυταρχία σαν πολιτικό σύνθημα αποβλέποντας στη σταθεροποίηση της βασιλικής δύναμης, και

β) ξεκινούσε από τους κόλπους του κόμματος των Ναπαίων και με την καθοδήγηση του Γλαράκη. Απόδειξη για την υποστήριξη της συγχώνευσης από τον Όθωνα και το Γλαράκη ήταν τα διαδοχικά ψηφί-

σματα υπέρ αυτής, που καταρτίστηκαν χωριστά από τα δημοτικά συμβούλια και απαιτούσαν ένα είδος οργανωμένης δραστηριότητας. Αυτό δεν μπορούσε να γίνει χωρίς τη συνεργασία του γραμματέα επί των Εσωτερικών και χωρίς τη συναίνεση του βασιλιά.

Εκείνο που προκαλεί εντύπωση είναι η συμμετοχή οπαδών του γαλλικού κόμματος, που αποσκίρτησαν από το κόμμα τους, στο κόμμα των Ναπαίων και που χρησιμοποίησαν την παλιά κομματική τους ιδιότητα για να δώσουν το στίγμα της συγχώνευσης. Βεβαίως ένας από τους εμπνευστές ήταν ο Graillard. Όμως και ο Thiers πρώην υπουργός του υπουργικού συμβουλίου της Γαλλίας εκφωνώντας λόγο από το βήμα των αντιπροσώπων και εκφράζοντας τη γνώμη του για την Ελλάδα, χαρακτήρισε αναγκαία την ένωση του ελληνικού έθνους και τη συγχώνευση των φατριών για να μειωθεί η επιρροή των ξένων. Άλλωστε και η εκλογή του βασιλιά Όθωνα, που δεν προερχόταν από τις τρεις Δυνάμεις, είχε την έννοια της συνένωσης των διαφόρων κομμάτων. Έπρεπε λοιπόν η Ελλάδα να γίνει «εθνικότερη» και να συνθέσει το Συμβούλιο της Επικρατείας με ικανότερους ανθρώπους που να μην υπακούουν σε φατρίες. Ο Σωτήρ πρόβαλε με μεγάλη ικανοποίηση αυτές τις παρατηρήσεις της γαλλικής κυβέρνησης, που αποδείκνυαν ότι οι αρχές τους συνέπιπταν¹².

Αυτή η αλλαγή της γαλλικής πολιτικής μας οδηγεί στο συμπέρασμα πως το γαλλικό κόμμα είχε υποστεί ορισμένες εσωτερικές μεταβολές. Οι μεταβολές αυτές οφείλονταν σε μια σειρά από ενέργειες του Όθωνα, καθώς και σε αλλαγή της στρατηγικής της γαλλικής κυβέρνησης. Οι ενέργειες του Όθωνα που συντέλεσαν στην εξασθένηση του γαλλικού κόμματος ήταν κυρίως τρεις:

α) Η απομάκρυνση του Κωλέττη με το διορισμό του στο Παρίσι το 1835. Χωρίς τον Κωλέττη να ασκεί κάποιο έλεγχο στο κόμμα άρχισαν οι αποσκιρτήσεις. Ο Σκούφος ενώ είχε εντάξει το Σωτήρα στην υπηρεσία του Αιμάνσπεργ συνεργάστηκε, πριν ακόμη από την πτώση του, με το ανερχόμενο ρωσικό κόμμα στην κίνηση της συγχώνευσης¹³.

β) Ο διορισμός του Κουντουριώτη ως προέδρου του Συμβουλίου Επικρατείας, η φατρία του οποίου συνέπραττε με το γαλλικό κόμμα. Όμως, με το διορισμό του ανεξαρτητοποιήθηκε από όλα τα κόμματα και πρόσφερε τις δυνάμεις του στην υποστήριξη του στέμματος, αποδυναμώνοντας το γαλλικό κόμμα¹⁴.

γ) Όταν μετά την απομάκρυνση του Κωλέττη η ηγεσία του κόμματος

έγινε αντικείμενο ανταγωνισμού ανάμεσα στο Ρήγα Παλαμήδη και το Δημ. Χρηστίδη, ο Όθωνας έκρινε την έκβαση του ανταγωνισμού αυτού. Τοποθέτησε τον Παλαμήδη στο κέντρο της εξουσίας, διορίζοντάς τον στο Συμβούλιο Επικρατείας, ενώ απομάκρυνε το Χρηστίδη από την κεντρική διοίκηση τοποθετώντας τον διοικητή Σύρου¹⁵.

Σ' αυτή τη χαλάρωση των ενδοκομματικών δεσμών συντέλεσε και η μεταβολή στη στρατηγική της γαλλικής κυβέρνησης. Αυτή η μεταβολή ίσως προήλθε είτε από την αποδυνάμωση του γαλλικού κόμματος, που της στέρησε τη δυνατότητα να το χρησιμοποιεί με σιγουριά, είτε από την επιθυμία να κερδίσει την βασιλική εύνοια. Πιθανόν αυτό το τελευταίο ανάγκασε τη γαλλική κυβέρνηση να συμμορφωθεί με την επιθυμία του Όθωνα για υπονόμευση των κομμάτων αποδεχόμενη το απολυταρχικό του σύστημα και την αντικομματική πολιτική του. Η υιοθέτηση αυτής της στρατηγικής είχε σαν αποτέλεσμα τη χρησιμοποίηση ορισμένων Γάλλων υπηκόων ως υπαλλήλων στην ελληνική διοίκηση. Ο πιο αξιόλογος από αυτούς ήταν ο Regny του οποίου το διορισμό διαπραγματεύθηκε η γαλλική κυβέρνηση με τον Όθωνα το 1838 και έτσι κατάφερε να ασκήσει άμεσο έλεγχο στην ελληνική δημοσιονομία.

Την περίοδο 1837-1843 η γαλλική διπλωματική αποστολή υπό τον Lagrené έπαιξε περιορισμένο ρόλο στην ελληνική εσωτερική πολιτική και έπαψε τις προσπάθειες για διατήρηση τακτικής πελατείας. Αυτή η έλλειψη υποστήριξης από τη γαλλική αποστολή ώθησε πολλούς γαλλόφιλους να αναζητήσουν νέους προστάτες, όπως π.χ. το Σκούφο και να υποστηρίξουν τη συγχώνευση.

Σχολιάζοντας τη συγχώνευση ο Μανόλης Αργυρόπουλος το Φεβρουάριο του 1838 σε επιστολή του προς το Μαυροκορδάτο δείχνει δυσπιστία προς αυτή την κίνηση και απορεί ως προς τους σκοπούς της και τους διευθύνοντες: «Τι σημαίνει τούτο; Τις ο διευθύνων την συγχώνευσιν; Ο σκοπός είναι να εμποδίσει την επάνοδο των εν αλλοδαπή ή τι άλλο δηλοί η ανασκάλευσις του περί φατριών πεπαλαιωμένου αντικειμένου;¹⁶». Σε μια άλλη μεταγενέστερη επιστολή του ο Μανόλης Αργυρόπουλος κατέληγε στο συμπέρασμα πως η ρωσική πρεσβεία ήταν το κέντρο της συγχώνευσης¹⁷.

Η αντίθετη προς την ιδέα της συγχώνευσης γνώμη της Αθηνάς στηρίχτηκε στην άποψη που διατυπώθηκε αρχικά, πως αφού δεν υπήρχαν συστηματικά κόμματα και συστηματικές φατρίες δεν υπήρχε και λόγος συνένωσης των κομμάτων. Το μόνο που υπήρχε ήταν η αφοσίωση προς το

θρόνο και η επιδίωξη για την συνταγματική λύση¹⁸. Είναι αλήθεια ότι τα κόμματα την περίοδο αυτή δεν είχαν αναπτύξει αποκλειστικές και ιδιόζουσες οργανωτικές δομές. Έτσι που ήταν εύκολο να συμπεράνει ο καθένας ότι δεν είχαν καθόλου δομή. Αυτό έδινε το δικαίωμα για την εξυπηρέτηση πολιτικών σκοπιμοτήτων να αμφισβητείται και η ίδια η ύπαρξή τους.

Πέρα όμως από την αρχική αυτή θέση, η αντιπολίτευση άρχισε να εκτοξεύει κατηγορίες εναντίον ανθρώπων, που σύμφωνα με αυτήν ήταν οι φανατικότεροι μεταξύ των μελών «των αντιθέτων κομμάτων» –υπονοώντας το ρωσικό– και συνέστησαν εταιρεία χωρίς κανένα εθνικό σκοπό, αλλά επιδιώκοντας υλικά συμφέροντα με τα «γελοιωδέστερα μέσα». «Η πείνα των δημοσίων θέσεων» συνέδεε αντίθετα στοιχεία από Ναπιστές και Συνταγματικούς για να δημιουργηθεί μια «νέα αίρεση». Μετά την επίτευξη των σκοπών της θα απομακρύνει τους «εξωμότες» Συνταγματικούς που τώρα χρησιμοποιεί και θα συγκεντρώσει τη δύναμη της κυβέρνησης σε τρία ή τέσσερα άτομα «ανίκανα και άθλια». Σύμφωνα πάντα με τις εκτιμήσεις της *Αθηνάς* για την προώθηση του συστήματος της συγχώνευσης, οι εμπνευστές της θα αντλούσαν δύναμη από την κυβέρνηση για να ενισχύσουν τις θέσεις τους στην επαρχία. Σ' αυτό θα βοηθούσε η ίδρυση στρατοδικείων που θα προεδρεύονταν από μέλη της συγχώνευσης, καθώς και ο διορισμός ιεροκλήρων¹⁹ που με τη βοήθεια του κλήρου θα πρόσφεραν τις υπηρεσίες τους για το σκοπό αυτό²⁰.

Και, πράγματι, ο τρόπος με τον οποίον ο Γλαράκης προσπάθησε να καταστείλει τη ληστεία ενίσχυσε το κόμμα του και επέτεινε την κομματική διαμάχη στις επαρχίες. Ειδικά στρατοδικεία συστάθηκαν σε ορισμένες διοικήσεις της Πελοποννήσου το Νοέμβριο του 1838. Εκτός τούτου, ο Γλαράκης άρχισε να εξετάζει την ιδέα της επαναφοράς του αρματολικού συστήματος²¹ ως υποκατάστατο των μεταβατικών αποσπασμάτων, τα οποία είχε χρησιμοποιήσει η κυβέρνηση για την πρόληψη της ληστείας και που αναγκάστηκε να διαλύσει εξαιτίας των καταχρήσεών τους²². Αυτό το προτεινόμενο σύστημα των κάπων θα έδινε την ευκαιρία στις δημοτικές αρχές να βοηθούν τους πελάτες τους παρέχοντάς τους εργασία. Με εγκύκλιό του το Σεπτέμβριο του 1839 ο Γλαράκης εισήγαγε ένα ακόμη νεωτερισμό, τον εκτοπισμό αρχηγών οικογενειών υπόπτων για απόκρυψη ληστών. Χρησιμοποίησε, δηλαδή, διοικητικά μέτρα και τους διοικητές του, υποκαθιστώντας τους δικαστές, τους οποίους δεν έλεγχε ο ίδιος. Έτσι, παραχωρούσε τη δυνατότητα στους διοικητές να επιβάλλουν τιμω-

ρίες χωρίς εξουσιοδότηση των δικαστικών αρχών²³. Αυτήν ακριβώς την τακτική του Γλαράκη για την «άλωση» της εξουσίας, όπως περιγράφεται παραπάνω, η Αθηνά τη συνέδεσε με ένα οργανωμένο σχέδιο για την επίτευξη της Ναποσυχώνευσης. Κατονόμαζε ακόμη σαν αρχηγό τον Ιωάν. Φιλήμονα, εκδότη της εφημερίδας *Αιών*, που ήταν όργανο των Ναπαίων²⁴.

Αν σκεφτεί κανείς πως το όνειρο του Όθωνα ήταν να τεθεί επικεφαλής εθνικού κόμματος υπερκερώντας τις φατρίες, μπορεί να συμπεράνει πως ένας από τους λόγους που τον ώθησαν να υιοθετήσει φιλορωσικό σύστημα διακυβέρνησης ήταν και η Ναποσυχώνευση, για τη δημιουργία της οποίας την πρωτοβουλία είχε το κόμμα των Ναπαίων και που στην αρχή τουλάχιστον φάνηκε να υλοποιεί το όραμα του Όθωνα και της Αμαλίας για τη συγχώνευση των κομμάτων. Αυτό το εθνικό σύστημα διακυβέρνησης ήταν συνδεδεμένο με τα ρωσικά συμφέροντα. Γι' αυτό και ο κόμης Nesselrode είχε εκφράσει την απόλυτη ικανοποίηση της κυβερνήσεώς του στο Βαυαρό υπουργό Lerchenfeld με τη δήλωση του Όθωνα, μετά την επιστροφή του στην Ελλάδα με την Αμαλία σύζυγό του, ότι θα ακολουθήσει εθνικό σύστημα κυβέρνησης²⁵.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ο Γεώργιος Γλαράκης, Χιώτης στην καταγωγή, σπούδασε ιατρική στο Göttingen και άρχισε την καριέρα του τον Απρίλιο του 1826 υπηρετώντας ως Γραμματέας της Επικρατείας. Στην τελευταία φάση της καποδιστριακής περιόδου διετέλεσε Γραμματέας επί των Εσωτερικών και οι σπουδαίες ικανότητές του δε βοήθησαν μόνο την πολιτική του σταδιοδρομία αλλά και την αναδιοργάνωση του κόμματος των Ναπαιών.

α) Piscatory προς Guizot, Αθήνα 6 Σεπτεμβρίου 1841, 7η έκθεση «Textes et documents, La Grèce d' Othon» επιμ. έκδ. Ιωάννης Πούλος, *L' Hellénisme Contemporain*, 2η σειρά, IX (1955), σ. 433-445.

2. Ο εκ Θεσσαλονίκης Ανδρόνικος Πάικος, αν και παλιός Ναπαιός, υπήρξε οπαδός του γαλλόφιλου Κουντουριώτη και όφειλε το διορισμό του ως Γραμματέα επί της Δικαιοσύνης το 1837 στην επιρροή που άσκησε ο Γεώργιος Κουντουριώτης στον Προϋπουργό Rudhart. Μπορεί να χαρακτηριστεί ως μετριοπαθής προσωπικός οπαδός του Όθωνα. Διέθετε επαγγελματική κατάρτιση κατάλληλη για κυβερνητικές υπηρεσίες. Όφειλε την ισχύ του στη βασιλική προστασία και έγινε πιστός υποστηρικτής των βασιλικών συμφερόντων.

α) Εφ. *Ήλιος*, 4 Ιουλίου 1833. β) Piscatory, Αθήνα 6 Σεπτεμβρίου 1841, 7η Έκθ. *ό.π.* σ. 428, 445-446.

3. Ζωγράφος προς Μαυροκορδάτο, Αθήνα 19 Φεβρουαρίου/3 Μαρτίου 1839, αρ. 5579. φακ. 20β (1837-1840), αρχ. Μαυροκορδάτου.

4. Εφ. *Σωτήρ*, 8/20 Απριλίου 1837.4.

5. Εφ. *Σωτήρ*, 17/29 Ιουνίου 1837.

6. Εφ. *Σωτήρ*, 10/22 Ιουνίου 1837.

7. Εφ. *Σωτήρ*, 24 Ιουνίου/6 Ιουλίου 1837.

8. Εφ. *Σωτήρ*, 13/25 Ιουνίου 1837.

9. Εφ. *Σωτήρ*, 27 Ιουνίου/9 Ιουλίου 1837.

10. α) Piscatory προς Guizot, Αθήνα 6 Σεπτεμβρίου 1841, 7η έκθεση «Textes et documents, La Grèce d' Othon», *ό.π.*, σ. 446-447. β) J. Petropoulos, *Πολιτική και Σιγκρότηση Κράτους στο Ελληνικό Βασίλειο (1833-1843)* ΜΙΕΤ, Αθήνα 1985, τόμ. Α', σελ. 343.

11. α) Χριστόφορος Νέεζερ, *Απομνημονεύματα των Πρώτων Ετών της Ιδρύσεως του Ελληνικού Βασιλείου*, μτφρ. Δ. Καμπούρογλου, Αθήνα 1936, σελ. 7.) Driault-Lheritier, *Histoire diplomatique de la Grèce de 1821 à Nos jours*, 5 τόμοι, Παρίσι 1925-26, τ. II, σ. 169.

12. Εφ. *Σωτήρ*, 4/16 Ιουλίου 1837.

13. α) Εφ. *Εθνική*, 30 Μαΐου/11 Ιουνίου 1835, β) Piscatory, Αθήνα 20 Ιουνίου 1841, 1η έκθ. *ό.π.*, σ. 341.

14. Piscatory, Αθήνα 6 Σεπτεμβρίου 1841, 7η έκθ. *ό.π.*, σ. 442.

15. Χρηστίδης προς Παλαμήδη. Ερμούπολη. 20 Νοεμβρίου 1837 π.η. φακ. 257 (1833-1839), αρχ. Παλαμήδη, όπου παραπονείται στον Παλαμήδη για μετατόπιση ενδοκομματικής ισορροπίας εις βάρος του.

16. Μ. Αργυρόπουλος προς Αλέξ. Μαυροκορδάτο, Πέραν 2/14 Φεβρουαρίου 1838, φακ. 20α, αρχ. Μαυροκορδάτου.

17. Μ. Αργυρόπουλος προς Αλέξ. Μαυροκορδάτο, Πέραν 29 Μαρτίου/10 Απριλίου 1838, αριθ. 5500, φακ. 20α (1837-1840), αρχ. Μαυροκορδάτου.

18. Εφ. *Αθηνά*, 15 Ιανουαρίου 1838 π.η.

19. Οι προσπάθειες για την θρησκευτική διαπαιδαγώγηση του λαού άρχισαν με το διορισμό ιεροκλήρων σε διάφορα μέρη της Ελλάδος, αλλά με την έγκριση συνοδικών πράξεων που δυσaráστησαν τους οπαδούς άλλων κομμάτων. Τέτοια ήταν η απόφαση της Συνόδου με την οποία απαγορεύονταν γάμοι ανάμεσα σε ετερόδοξους, αλλά και η συνοδική εγκύκλιος που κατεδίκαιζε τα σχολεία των ξένων ιεραποστολών και που χρειάστηκε η αντίδραση της βρετανικής διπλωματικής αποστολής για να εμποδιστεί ο Όθωνας να την υπογράψει.

α) Lyons προς Palmerston, Αθήνα 7 Δεκεμβρίου 1837, αριθ. 140, Αρχεία Βρετανικού Υπουργείου των Εξωτερικών, Public Record Office, Λονδίνο, σειρά 32, τόμ. 72 και 17 Ιανουαρίου 1838, αρ. 13, F.O. 32.76.

β) Εφ. *Αθηνά*, 20 Ιουλίου 1838 π.η.

γ) E. Driault – M. Lheritier, *Histoire diplomatique de la Grèce ó.π....*, τ. II, σ. 194.

20. Εφ. *Αθηνά*, 15 Ιανουαρίου 1838, π.η.

21. Οι αρματολοί ήσαν άνδρες που αποτελούσαν τοπικές πολιτοφυλακές και που χρησιμοποιούσαν οι Τούρκοι την περίοδο της τουρκοκρατίας για να ελέγχουν τα περάσματα (δερεβένια). Οι αρματολοί ήταν ένα από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της διοίκησης των απομακρυσμένων επαρχιών στη βυζαντινή και την ενετική Ελλάδα. Όταν ήρθαν οι Τούρκοι εξακολούθησαν να στρατολογούν τους αρματολούς αυτούς από τους ληστές, που ήταν γνωστοί ως «κλέφτες». Ήταν αρκετά συνηθισμένο να ονομάζουν τους αρματολούς «προσκληνμένους κλέφτες», που έμεναν εκτός νόμου. Στην Πελοπόννησο δε συναντούμε αρματολούς, όμως εκεί υπάρχουν οι «κάποι». Οι «κάποι» καταδίωκαν και αυτοί ληστές, δεν ήταν όμως στην υπηρεσία της τουρκικής διοίκησης, αλλά στην υπηρεσία των πλουσίων ελλήνων γαιοκτημόνων, των προκρίτων. Βλέπε Douglas Dakin, *Ο Αγώνας των Ελλήνων για την ανεξαρτησία*, μτφρ. Ρένα Σταυρίδη-Πατρικίου, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1989, σ. 33-34.

22. Τα μεταβατικά στρατεύματα ήσαν κινητές στρατιωτικές μονάδες που χρησιμοποιούσε η κυβέρνηση για την πάταξη της ληστείας ως το 1839, οπότε τα διέλυσε γιατί καταπίεζαν τους χωρικούς. Εφ. *Αιών*, 26 Φεβρουαρίου 1839 π.η., όπου γίνεται αναφορά στις καταχρήσεις τους.

23. α) Εφ. *Αθηνά*, 31 Αυγούστου 1838 και 7 Οκτωβρίου 1839 π.η. β) Εφ. *Αιών*, 26 Φεβρουαρίου 1839, 23 Αυγούστου 1839 και 1 Οκτωβρίου 1839 π.η.

24. Εφ. *Αθηνά*, 29 Οκτωβρίου 1838 π.η.

25. Lyons προς Palmerston, Αθήνα 28 Φεβρουαρίου 1837: Αρχεία Βρετανικού Υπουργείου των Εξωτερικών, αρ. 17 F.O. 32.69.